

Η εμφάνιση των Πελασγών:

Τα περίπου χίλια χρόνια που καλύπτουν την Πρωτοχαλκή περίοδο (2800/2600 – 1900 π.Χ.) διαγράφουν το ειρηνικό πέρασμα από την εποχή του λίθου στην εποχή του χαλκού. Κι όσο πίσω στη Λιθική εποχή μπορούμε να ανιχνεύσουμε, αναγνωρίζουμε ότι οι ίδιοι κατά βάση «λαοί» έζησαν στον Ελλαδικό χώρο: Αυτοί που αποτελούν το απλωμένο από τις ισπανικές ακτές ως την Μικρασία λεγόμενο «μεσογειακό υπόστρωμα»:

Είναι οι Λέλεγες που απλώνονταν από τη Θεσσαλία ως τη Λακωνία κι από τη Λευκάδα ως την Εύβοια και τις Κυκλάδες αλλά και στη Μ. Ασία, οι Τηρρηνοί που κατοικούσαν στα νησιά του Βόρειου Αιγαίου και τα απέναντι μικρασιατικά παράλια, οι Έκτηνες που εντοπίστηκαν στη Βοιωτία και οι Κυλικράνες που τοποθετούνται «κάπου στην Κεντρική Ελλάδα». Δεν ξέρουμε, τι σημαίνουν τα ονόματά τους. Γνωρίζουμε ότι μιλούσαν την ίδια γλώσσα, αυτή που μιλιόταν σε ολόκληρη τη Μεσόγειο. Είμαστε βέβαιοι ότι ήταν εδώ τη Λιθική εποχή αλλά αγνοούμε από πότε.

Πλάι τους κι ανάμεσά τους, γείτονες και κάποτε ανταγωνιστές, εμφανίστηκαν στην αρχή της εποχής του Χαλκού (γύρω στα 2800 π.Χ.), εγκαταστάθηκαν και στέριωσαν εκείνοι που απαρτίζουν τα προελληνικά ινδοευρωπαϊκά φύλα:

Οι πιο πολλοί ήταν οι Πελασγοί («αυτοί που λατρεύουν το πνεύμα του ανθισμένου κλαδιού») που έστησαν διάσπαρτους οικισμούς γύρω από τη Δωδώνη, στις όχθες του Στρυμόνα και στα βόρεια όρια της Χαλκιδικής, αλλά και κατέκλυσαν τις περιοχές από ανατολικά της Λάρισας κι ως τον Παγασητικό κόλπο και την Εύβοια, σχεδόν ολόκληρη την Αττική, ολόκληρη τη Νότια Στερεά ως τον Κορινθιακό κόλπο και σχεδόν όλη τη σημερινή Αχαΐα και Αρκαδία. Πρέπει να ήρθαν γύρω στο 3000 π.Χ. σχεδόν ταυτόχρονα με τους Αίμονες («αυτούς που ζουν σε θαμνώδεις περιοχές»), οι οποίοι έδωσαν το όνομά τους στο κύριο βουνό της χερσονήσου (τον Αίμο) κι εγκαταστάθηκαν διάσπαρτοι στα Τέμπη, στην Ιωλκό, στη Βοιωτία, στην Αιτωλία και στη Νότια Αρκαδία, μικρές μειοψηφίες μέσα στο πέλαγος των Πελασγών. Υπήρχαν ακόμα οι Πρωτοαχαιοί («αυτοί που ήρθαν από το νερό») που εντοπίστηκαν σε όλο το μήκος που καλύπτουν οι όχθες του Αχελώου ποταμού, βόρεια από τις εγκαταστάσεις των Αιμόνων της Αιτωλίας. Είναι αυτοί που αργότερα θα δώσουν το όνομά τους στο ελληνικό φύλο των Αχαιών. Και πολλοί άλλοι.

Στην πραγματικότητα, έχουμε να κάνουμε με πολλά ονόματα ανθρώπων που ξεχώριζαν σε δυο μόνο γλωσσικές ενότητες: του «μεσογειακού υποστρώματος» και της «ινδοευρωπαϊκής». Όλοι μαζί, συχνά χωρίς μεταξύ τους συνεργασία, δημιούργησαν τον πολιτισμό της εποχής του Χαλκού. Κι έστρωσαν το έδαφος για το κατοπινό πολιτιστικό μεγαλείο.

Συμβατικά, η μεγάλη τομή τοποθετείται στα 1900 π.Χ. Είναι η στιγμή που ξεφύτρωσε στη Μ. Ασία ο πολιτισμός των Χετταίων, στη Μεσοποταμία φάνηκαν οι Εβραίοι, ορθώθηκε το κράτος των Βαβυλωνίων και προέκυψαν οι Ασσύριοι ενώ, στην Αίγυπτο, άρχισε η εποχή του κραταιού Μέσου Βασιλείου. Λίγο πριν από αυτή την χρονική στιγμή, στον Ελλαδικό χώρο φάνηκαν οι Πρωτοέλληνες: Οι Δαναοί και οι Άβαντες γύρω στο 2100. Και οι δυο ονομασίες είναι ινδοευρωπαϊκές και οι δυο σχετικές με τα νερά, τις πηγές και τα ποτάμια. Σε ελεύθερη απόδοση, θα μπορούσαμε να τους πούμε «Ποταμίσιους».

Γύρω στα 1900, ο κύριος κορμός των ελληνικών φύλων είχε εμφανιστεί στον Ελλαδικό χώρο: Ίωνες, Βοιωτοί, Αρκάδες και Φλεγύες. Στην όχι και τόσο ευρύχωρη έκταση της κατοπινής Ελλάδας, γύρω στα 1900 π.Χ., «στριμώνονταν» τουλάχιστον τέσσερα «φύλα» του μεσογειακού υποστρώματος, εννέα προελληνικά ινδοευρωπαϊκά, δύο πρωτοελληνικά και τέσσερα ελληνικά. Η ανάμιξη όλων αυτών δεν ήταν πάντα ειρηνική. Σημειώθηκαν «καλές γειτονίες» αλλά και συγκρούσεις, απωθήσεις παλαιών, αποκρούσεις των νέων, αφομοιώσεις, αλληλεπιδράσεις, πολιτιστικές προσεγγίσεις. Η ζύμη ήταν έτοιμη και φτιαγμένη με τα πιο διαφορετικά υλικά.

Η ζύμωση διάρκεσε περίπου τρεις αιώνες, ενώ το έμψυχο υλικό εμπλουτιζόταν από νέες αφίξεις, νέες αναμίξεις. Στο τέλος της περιόδου, εκεί γύρω στα 1600 π.Χ., υπήρχαν ακόμα νησίδες με αυτόνομους Λέλεγες και απομονωμένους Δρύοπες, ενώ οι Δαναοί επιζούσαν στο Άργος, οι Καδμείοι Φοινικές στη Βοιωτία, οι Άβαντες στην Εύβοια. Τριγύρω τους όμως ορθωνόταν ο μυκηναϊκός κόσμος με βόρειο όριό του τη Θεσσαλία: Το αρχαίο ζυμάρι είχε μεταμορφωθεί σε 31 ελληνικά φύλα που, όλα μαζί, ποιο λίγο ποιο πολύ, συνέτειναν στη δημιουργία του μυκηναϊκού πολιτισμού και της αδιάσπαστης συνέχειάς του που οδήγησε στο θαύμα της αρχαϊκής και της κλασικής εποχής.

Ο μυθικός Πελασγός:

Πολύ πριν από το 2200 π.Χ., η ελληνική γλώσσα, ενιαία, αδιάσπαστη και αδιαίρετη, μιλιόταν στο κομμάτι γης που σήμερα απαρτίζουν η Αλβανία, η Ήπειρος, η Δυτική Μακεδονία και η Βορειοδυτική Θεσσαλία.

Εκεί γύρω στα 2200 π.Χ., η κοινή ελληνική γλώσσα άρχισε να απλώνεται σε νέες εκτάσεις και να διασπάται στα τρία: Στην ιωνική διάλεκτο που έμελλε πολύ αργότερα να εξελιχθεί στην κοινή και την Αττική, στην κεντρική διάλεκτο και στη δυτική διάλεκτο. Αυτοί που μιλούσαν την αρχική γλώσσα, είχαν από καιρό αρχίσει να μεταναστεύουν και να απομακρύνονται σε μεγάλες ομάδες, καθώς δεν τους χωρούσε ο τόπος (βλ. και [**Πατριδωνωσία**] «**Ιστορία της Ηπείρου:** Οι πρώτοι Έλληνες»).

Κάποιες ομάδες από τους μετανάστες αυτούς, λάτρευαν τους ποταμούς και τους έδιναν τη μορφή ενός δαίμονα, με τον οποίο ταυτίζονταν και οι ίδιοι: Ονόμαζαν τους ποταμούς «ίωνες», τον δαίμονα Ίωνα και τους εαυτούς τους Ίωνες. Κι ένα ποτάμι στη Βορειοδυτική Θεσσαλία λεγόταν Ίων. Και Ίων ονομάστηκε αργότερα αυτός που σήμερα είναι γνωστός ως Αλφειός (στην Ολυμπία) με δίπλα του ένα «Ίωναιον άλσος» αφιερωμένο στον ήρωα Ίωνα που λουζόταν στον Αλφειό και ήταν σύντροφος των Ιωνίδων νυμφών, θεραπευτικών πνευμάτων μιας εκεί πηγής. Και ο μυθικός Ίων, ο γενάρχης των Ίωνων, πριν να γίνει γιος του Ξούθου, αδερφός του Αχαιού κι εγγονός του Δευκαλίωνα, ήταν ποταμίσιος δαίμονας.

Λίγο μετά το 1900 π.Χ., η ιωνική διάλεκτος είχε εντελώς αυτονομηθεί και μιλιόταν σ' ολόκληρη τη Στερεά (εκτός από το πέρα από το σημερινό Αντίρριο δυτικό κομμάτι της), σ' ολόκληρη τη βόρεια Πελοπόννησο από τον Ισθμό ως πέρα από το Ρίο, στην περιοχή της Ηλείας, στην Τροιζήνα και στην ευρύτερη περιοχή της Κυνουρίας. Τη μιλούσαν οι μετανάστες που αυτοπροσδιορίζονταν ως Ίωνες και είχαν πια εγκατασταθεί σ' αυτές τις περιοχές. Στο διάβα των αιώνων, η πρώην κοινή με τους άλλους ελληνόφωνους γλώσσα τους είχε εξελιχθεί σε χωριστή διάλεκτο.

Με όλα αυτά, οι Ίωνες εγκαταστάθηκαν στις από το 3000 π.Χ. πυκνοκατοικημένες από Ινδοευρωπαίους «προέλληνες» Πελασγούς περιοχές, οι οποίοι με τη σειρά τους είχαν κατοικήσει στα μέρη, όπου ζούσαν οι Λέλεγες της Εποχής του Λίθου, που ανήκαν στο λεγόμενο μεσογειακό υπόστρωμα. Το μίγμα ήταν δυναμικό, ζωντανό και εκρηκτικό. Και ικανό να δημιουργήσει παρεξηγήσεις. Οι Ίωνες αφομοίωσαν τους προγενέστερους αλλά και υιοθέτησαν κάποια εθνικά τους στοιχεία. Γύρω στα 1600 π.Χ. κι ως το τέλος της

μυκηναϊκής εποχής, οι πληθυσμοί ονόμαζαν εαυτούς Ίωνες αλλά πολλά «εθνικά» και πολιτιστικά στοιχεία τους ήταν πελασγικά και ίσως και των Λελέγων. Αποτέλεσμα ήταν να ειπωθεί κάποια στιγμή ότι οι Ίωνες δεν ήταν τίποτε άλλο από εξελληνισμένους Πελασγούς. Η γλωσσολογία ανέτρεψε αυτή την άποψη.

Στην ελληνική μυθολογία, δύο ήταν οι αξιόλογοι ήρωες που έφεραν το όνομα Πελασγός. Σύμφωνα με τον ένα μύθο, ο Φορωνέας ήταν γιος του ποταμού Ίναχου και της νύμφης Μελίας. Γύρω στα 1800 π.Χ. έγινε βασιλιάς του Άργους κι έμεινε στον θρόνο εξήντα χρόνια. Από τη νύμφη Λαοδίκη, απέκτησε ένα γιο (τον διάδοχό του Άπι) και μια κόρη, τη Νιόβη. Ως συνήθως, ο Δίας ερωτεύτηκε τη Νιόβη κι από το ειδύλλιό τους προέκυψαν ο Άργος και ο Πελασγός.

Σύμφωνα με τον δεύτερο μύθο, ο Πελασγός ήταν «αυτόχθων», κάτι σαν φυτρωμένος από τη γη. Απέκτησε γιο τον Αίμονα, γενάρχη των Αιμόνων (που εμφανίστηκαν στον Ελλαδικό χώρο περίπου ταυτόχρονα με τους Πελασγούς). Κι ο Αίμων ήταν ο πατέρας του Θεσσαλού, επώνυμου των Θεσσαλών. Έτσι όμως, η γραμμή «Πελασγοί – Ίωνες», με τη μεσολάβηση των Αιμόνων, διαθλάται σε ξεχωριστό ελληνικό φύλο, άσχετο με τους Ίωνες και την ιωνική διάλεκτο, καθώς οι Θεσσαλοί μιλούσαν την αιολική.

Και οι δυο μύθοι, τελικά, συνδέουν τη Θεσσαλία με την Πελοπόννησο.

Αρκαδική και αιολική διάλεκτοι:

Η δεύτερη διάλεκτος που γύρω στα 2.200 π.Χ. «αποσπάστηκε» από την κοινή γλώσσα των ελληνόφωνων φύλων, η κεντρική, αναπτύχθηκε στη Δυτική Μακεδονία. Γύρω στα 1900 π.Χ. είχε αρχίσει να διαχωρίζεται σε αρκαδοκυπριακή (μιλιόταν στις περιοχές πλάι στην Πίνδο) και σε αιολική (στα εδάφη πάνω από τον Όλυμπο), ενώ τον ίδιο καιρό ξεπρόβαλλαν η θεσσαλική και η βοιωτική διάλεκτοι, με στοιχεία τόσο της κεντρικής, όσο και της δυτικής διαλέκτου. Στα επόμενα εννιακόσια χρόνια, η διάλεκτος αυτή ξεχώρισε εντελώς από τις άλλες και μιλιόταν στη Δυτική Θεσσαλία, στη Φθιώτιδα και στην Κεντρική Πελοπόννησο αλλά και στη Λακωνία, τμήματα της Αργολίδας και στα όρια Ηλείας – Μεσσηνίας. Στα ιστορικά χρόνια, είχε διαχωριστεί σε αρκαδική και σε κυπριακή.

Την αρκαδική διάλεκτο μιλούσαν κάποιες ομάδες μεταναστών που λάτρευαν την Αρκούδα (Άρκτο) και στα μετέπειτα χρόνια υποστήριζαν ότι είναι απόγονοι του ήρωα Αρκάδα, γιου μιας αρκούδας ή μιας νύμφης που είχε μεταμορφωθεί σε αρκούδα. Είναι οι Αρκάδες που, στα ιστορικά χρόνια, επιζούσαν κυρίως στα όρια της σημερινής Αρκαδίας αλλά παλαιότερα είχαν απλωθεί στις περιοχές όπου εντοπίστηκε να μιλιέται η διάλεκτός τους.

Η αιολική διάλεκτος αναπτύχθηκε κυρίως στη Θεσσαλία, όπου μετανάστευσαν κάποιες ελληνόφωνες ομάδες με άγνωστα σ' εμάς ονόματα. Στα 1600 π.Χ., από τα σπλάχνα της αιολικής δημιουργήθηκε η αχαιϊκή διάλεκτος που δεν ήταν άλλη από τη «γλώσσα των Μυκηναίων» και που έμελλε να εξαφανιστεί ταυτόχρονα με την κατάρρευση της μυκηναϊκής επικράτειας. Στο μεταξύ, νέοι λαοί, φορείς της αιολικής διαλέκτου είχαν «γεννηθεί». Οι πληθυσμοί που κατοικούσαν στις περιοχές των προελληνικών φύλων που ονομάσαμε Πρωτο-Αχαιούς, αφομοίωσαν τους παλιούς και δανείστηκαν το όνομά τους: Αχαιοί. Με την πάροδο του χρόνου, η ονομασία κατάντησε να σημαίνει όλους τους ελληνόφωνους κατοίκους της χώρας. Υπήρχαν ακόμα οι Λαπίθες, λαός που έδρασε στην Ανατολική Θεσσαλία αλλά και στην Αττική, την Κορινθία και την κοιλάδα του Ευρώτα στη Λακωνία. Κι άλλοι πολλοί, οι περισσότεροι στη Θεσσαλία και τη Βοιωτία, όπου αναπτύχθηκαν η Θεσσαλική και η Βοιωτική διάλεκτος.

Ακολουθώντας την δική της εξέλιξη, η δυτική διάλεκτος συνέχισε να αναπτύσσεται στα όρια της Ηπείρου και βορειότερα. Στα τέλη της δεύτερης χιλιετίας π.Χ., με την κατάρρευση της μυκηναϊκής επικράτειας, οι φορείς άρχισαν να μετακινούνται νότια. Στα χρόνια του Ομήρου, είχε εξελιχθεί σε αιτωλική, δωρική, ηλειακή, λοκρική, νέο-αχαιϊκή και φωκική. Ήταν ουσιαστικά η γλώσσα των δυτικών επαρχιωτών της μυκηναϊκής εποχής.

Στην κολυμπήθρα των Ελλήνων:

Όλα αυτά σημαίνουν ότι όλα τα ελληνικά φύλα, στην αρχή, την ίδια γλώσσα – διάλεκτο μιλούσαν. Οι διαφοροποιήσεις ξεκίνησαν, όταν οι ελληνόφωνοι πληθυσμοί άρχισαν να μετακινούνται σε νέους τόπους, να απομακρύνονται ο ένας από τον άλλο, να αναμιγνύονται με τους παλιούς ή μεταξύ τους και να ξεχωρίζουν σε νέες πληθυσμιακές οντότητες, με νέες ονομασίες. Στα χρόνια λίγο πριν από τον Όμηρο, γύρω στα 1000 π.Χ., οι διάλεκτοι είχαν

γίνει τουλάχιστον δώδεκα, ενώ οι μετέπειτα πόλεις κράτη ήταν πολύ περισσότερες. Στα ενδιάμεσα, εκεί γύρω στα 1600 π.Χ., η μία γλώσσα είχε διαχωριστεί σε επτά διαλέκτους. Παρ' όλα αυτά, ολόκληρος ο κόσμος που τον αποτελούσαν τα 31 ελληνόφωνα φύλα με τις επτά διαφορετικές διαλέκτους, δεν δυσκολεύτηκε να δημιουργήσει το μυκηναϊκό θαύμα.

Αυτοί, λοιπόν, ήταν οι Έλληνες. Προήλθαν από ένα πολυποίκιλο αρχαίο ζυμάρι που πλάστηκε στο διάβα δεκάδων αιώνων με πλήθος υλικά. Με θεϊκό πρόπλασμα. Όταν ο Προμηθέας πληροφορήθηκε ότι ο Δίας έχει σκοπό να εξολοθρεύσει το ανθρώπινο γένος, συμβούλεψε τον γιο του, Δευκαλίωνα, να φτιάξει μια ξύλινη κιβωτό και να μπει μέσα μαζί με τη γυναίκα του, Πύρρα. Το ζευγάρι κλείστηκε στην κιβωτό και γλίτωσε. Όταν τα νερά αποτραβήχτηκαν, οι δυο μοναδικοί επιζώντες βγήκαν από την κιβωτό για να διαπιστώσουν πως βρίσκονταν στην κορφή του Παρνασσού ή της Δωδώνης ή του Άθω ή της Όθρης, όπως βεβαιώνουν οι Θεσσαλοί.

Με τη συμβουλή του Δία, το ζευγάρι άρχισε να περπατά και να πετά πίσω του πέτρες. Αυτές που έριχνε ο Δευκαλίων μετατρέπονταν σε άνδρες κι αυτές που πετούσε η Πύρρα σε γυναίκες. Έτσι, δημιουργήθηκε το νέο γένος των ανθρώπων. Το ζευγάρι έκανε τέσσερις κόρες κι ένα γιο, τον Έλληνα (έτσι τουλάχιστον πίστευε ο Δευκαλίων), που έμελλε ν' αποκτήσει γιους τους γενάρχες των Ελλήνων Δώρο, Αίοιο και Ξούθο, πατέρα του Ίωνα και του Αχαιού. Και υπολογίζεται πως ο Έλληνας γεννήθηκε το 1519 π.Χ., χρονιά που ο μυκηναϊκός κόσμος βρισκόταν ακόμα στην προς τα εμπρός ώθησή του. Το γούστο είναι ότι ο Έλληνας αναφέρεται ως επώνυμος ελληνόφωνου φύλου. Ξέρουμε ότι τέτοιος «λαός» όντως υπήρξε. Αγνωστούμε όμως πότε αναπτύχθηκε και πού έδρασε. Υποθέτουμε, κάπου στη Θεσσαλία, πιθανολογούμε ότι μιλούσε την αιολική διάλεκτο.

(Έθνος της Κυριακής, 2001 – 2002) (τελευταία επεξεργασία, 29.3.2010)